

NJA 2007 s. 295

Beslut i fråga som hänskjutits av tingsrätt till prövning av HD. Staten kan åläggas att betala skadestånd, utöver enligt vad som följer av skadeståndslagen (1972:207) och lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder, i den mån det behövs för att Sverige skall uppfylla sina förpliktelser enligt artikel 5.5 i Europakonventionen. (Jfr 2005 s. 462.)

Tillämpligheten av Europakonventionen

Genom lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, gäller Europakonventionen som lag i Sverige. Skadeståndskrav i svensk domstol kan därför grundas direkt på Europakonventionen antingen enbart på artikel 5.5 eller på artikel 41, eller på dessa artiklar i kombination. Artikel 41 i Europakonventionen har den betydelsen att den indirekt anger att gottgörelse för en kränkning av konventionen i första hand skall ske på det nationella planet. Om den nämnda partens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas för beslutets eller åtgärdens verkningar, skall domstolens utslag vid behov tillerkänna den förfördelade parten en skälig gottgörelse.

Som stöd för att skadeståndskrav i svensk domstol kan grundas direkt på Europakonventionen åberopas Grand Chamber-avgörandet i T.P. och K.M. mot Storbritannien (Europadomstolens dom 10.5.2001). Avsnitt 107 i nämnda dom utvisar att medlemsstaterna har utrymme för att meddela domar där en skadeståndstalan är grundad direkt på konventionen.

Lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

Enligt 5 § i ovan nämnda lag har den som varit berövad friheten till följd av beslut vid myndighetsutövning, utan att ha rätt till ersättning enligt 2-4 §§ i samma lag, rätt till ersättning, om det står klart att beslutet vilade på felaktiga grunder och därför var oriktigt. Besluten att inte upphäva häktningen av B.H.S., från ovan angivna tidpunkter och av ovan angivna skäl (se under Bakgrund), har vilat på felaktiga grunder och därmed varit oriktiga. Detta framgår av den efterhandskontroll som nu skett. De omständigheter som gör att besluten om åtalsförlängning vilade på felaktiga grunder var kända redan vid beslutstillfällena

Slutligen skall det, i sådana fall där det är lämpligt, i princip finnas en möjlighet för den enskilde vars rättigheter **kränkts att få ersättning för ekonomisk eller ideell skada som ett led i ett förfarande som syftar till att få gottgörelse.**

I rättsfallet NJA 2005 s. 462 behandlade HD en motsvarande fråga i ett fall rörande brott mot bestämmelsen i artikel 6.1 i Europakonventionen om rätt till rättegång inom skälig tid. HD anmärkte att artikel 41 i konventionen, som föreskriver att Europadomstolen under vissa förutsättningar skall tillerkänna en förfördelad part skälig gottgörelse, inte ställer några krav på den nationella rätten och inte i sig kan läggas till grund för någon rätt till gottgörelse enligt nationell rätt. Vidare fann HD att artikel 13 i konventionen, enligt vilken var och en vars i konventionen angivna fri- och rättigheter har kränkts skall ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet, endast innefattar en förpliktelse för staten att tillhandahålla rättsmedel och inte i sig ger medborgarna någon omedelbar rätt till gottgörelse. I det aktuella fallet var den skadelidande enligt 3 kap. 2 §

skadeståndslagen berättigad till ersättning för inkomstförlust. **Någon ersättning för ideell skada kunde däremot inte omedelbart grundas på skadeståndslagen. Enligt HD måste det emellertid beaktas att det kan uppkomma fall där det inte finns grund för att tillerkänna den skadelidande ersättning för inkomstförlust till följd av kränkningen av rätten till rättegång inom skälig tid och det inte heller enligt svensk rätt finns något annat rättsmedel. Om den skadelidande i ett fall av det slaget ställdes utan rättsmedel kunde detta innebära ett konventionsbrott.** När det gällde kränkningar av rätten enligt artikel 6.1 i Europakonventionen till prövning inom skälig tid fann HD att övervägande skäl fick anses tala för att ideellt skadestånd skulle kunna dömas ut även av svensk domstol.

B.H.S. påstår att hans rättigheter enligt artikel 5.3 i Europakonventionen har åsidosatts. I artikel 5.5 i konventionen föreskrivs att var och en som arresterats eller på annat vis berövats friheten i strid med bestämmelserna i artikel 5 skall ha rätt till skadestånd. **Liksom artikel 13 i konventionen är artikel 5.5 utformad som en förpliktelse för staten, som alltså bryter mot konventionen om inte den drabbade är tillförsäkrad en rätt till skadestånd.** Även om bestämmelsen, liksom konventionen i övrigt, utgör svensk lag, ger den däremot inte i sig medborgarna någon omedelbar rätt till skadestånd. Emellertid måste den princip om rätt till skadestånd som HD lade fast i 2005 års rättsfall beträffande rätten till rättegång inom skälig tid gälla även beträffande de rättigheter som avhandlas i artikel 5, för vilka artikeln uttryckligen föreskriver en rätt till skadestånd.

B.H.S:s rätt till skadestånd på grund av brott mot artikel 5 i Europakonventionen skall prövas i första hand enligt skadeståndslagen och frihetsberövandelagen. I den utsträckning Europakonventionen ger anledning till det skall bestämmelserna vid den prövningen tolkas fördragskonformt. Det kan innebära att vissa begränsningar i tillämpningsområdet som har antagits i lagmotiv, praxis eller doktrin inte kan upprätthållas. I den mån Sveriges förpliktelser enligt artikel 5.5 inte kan uppfyllas vid en sådan tillämpning, får detta ske genom att domstolen dömer ut skadestånd utan särskilt lagstöd.

En naturlig utgångspunkt vid bestämmandet av sådant skadestånd är Europadomstolens praxis, låt vara att det inte finns någon skyldighet grundad på konventionen att exakt följa denna praxis. Det måste också beaktas att skilda nationella förhållanden kan medföra att vad som är skälig ersättningsnivå varierar från ett land till ett annat.

HD förklarar att tingsrätten kan ålägga staten att betala skadestånd till B.H.S., utöver enligt vad som följer av skadeståndslagen (1972:207) och lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder, i den mån det behövs för att Sverige skall uppfylla sina förpliktelser enligt artikel 5.5 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.f

<https://lagen.nu/dom/nja/2007s295>

Tingsrättsdomen i målet fastslog

I artikel 41 i konventionen anges följande.

Om domstolen finner att ett brott mot konventionen eller protokollet till denna ägt rum och om den berörda höga fördragsslutande partens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse skall lämnas, skall domstolen, om så anses nödvändigt, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse.

Europadomstolen har i rättsfallet T.P. och K.M. mot Storbritannien slagit fast en princip som innebär att inhemskt skadestånd skall kunna utgå som del av gottgörelsen för kränkningar av konventionsrättigheter (dom den 10 maj 2001, mål nr 28945/95, para 107). Enligt tingsrättens uppfattning talar övervägande skäl för att Europakonventionen inklusive de principer som Europadomstolen fastställt skall tillämpas direkt av svensk domstol, jfr Clarence Crafoord, Europarättslig tidskrift nr 4 2001, s. 519 ff. Tingsrätten anser således att frågan om P.L. skall ha rätt till ersättning för konventionsbrottet skall i första hand prövas med tillämpning av Europakonventionen.

Kränkningen av artikel 6 i Europakonventionen har därför drabbat P.L. på ett sådant sätt att han har rätt till ersättning för ideell skada (non-pecuniary damage) enligt konventionen. En ersättning om 100 000 kr framstår som skälig. Någon ersättning med stöd av 1 kap. 3 § skadeståndslagen kan inte utgå i detta fall. Av detta följer att någon vidare ersättning än den som skall utgå enligt Europakonventionen inte kan lämnas.

Hovrätten fastslog

P.L. har som grund för sin talan i den här delen dels hävdade att den eller de ansvariga på åklagarmyndigheten har gjort sig skyldiga till tjänstefel, varför skadestånd skall utgå enligt de grunder som anges i 1 kap. 3 § (numera 2 kap. 3 §) skadeståndslagen, dels åberopat artikel 6, första punkten, i Europakonventionen och ***hävdade att brott mot denna artikel är att betrakta som fel eller försummelse vid myndighetsutövning och därigenom i enlighet med den praxis som Europadomstolen utbildat utgör grund för skadestånd.*** Han har framhållit att ***han inte specifikt stöder sin talan på artikel 41 i konventionen - vilket tingsrätten antecknat i sin dom - utan på konventionen som sådan, däri inbegripet även t.ex. artikel 13.***

Hovrätten prövar först om skadestånd kan utgå enligt skadeståndslagen. Av ordalydelsen i 2 kap. 3 § framgår att en förutsättning för tillämpning av bestämmelsen är att en allvarlig kränkning genom ett brott har skett. *Bestämmelsen gäller bara brott som angriper den skadelidandes personliga integritet (se t.ex. Bengtsson-Strömbäck, Skadeståndslagen, s. 59).* Brottet tjänstefel riktar sig emellertid inte direkt mot någon enskild person och kan enligt hovrättens mening inte vara ett sådant brott som kan ge rätt till skadestånd enligt bestämmelsen. P.L:s talan kan därför inte vinna bifall såvitt den stöds på denna grund.

Någon annan bestämmelse i skadeståndslagen som vid ett konventionsbrott ger rätt till skadestånd - framför konventionens egna föreskrifter - finns inte enligt hovrättens uppfattning. När det gäller rätten till ersättning för ideell skada tillkommer att det är en allmän princip inom svensk skadeståndsrätt att en rätt till sådan ersättning förutsätter stöd i lag eller avtal (se t.ex. Hellner, Skadeståndsrätt, 5 uppl., s. 368 ff.).

I ett fall som detta bör därför artikel 13 anses innefatta en skyldighet för staten att betala ekonomisk gottgörelse. P.L. bör därför kunna tillerkännas ersättning för ren förmögenhetsskada för kränkningen. Även när det gäller frågan om ersättning för ideell skada bör - trots vad som tidigare sagts om kravet på lagstöd - samma resonemang kunna föras.

Högsta Domstolen

På liknande sätt bör i detta fall beaktas hur Europadomstolen under senare år har uttolkat artikel 13 i Europakonventionen. Som förut berörts följer det av domstolens praxis att ett sådant effektivt rättsmedel som garanteras i artikeln skall - när en enskild på rimliga grunder påstår sig ha blivit utsatt för en kränkning av det slag som är aktuellt i detta mål - göra det möjligt att fastställa statens ansvar och att, i tillämpliga fall, tillerkänna den drabbade såväl ideellt som ekonomiskt skadestånd. Det finns inte anledning att tillmäta Europadomstolens praxis mindre vikt i föreliggande fall än EFTA- domstolens tillmättes i 2004 års rättsfall, särskilt inte som Europadomstolens domar, i motsats till EFTA-domstolens, är bindande.

Europakonventionens integrering i EG-rätten i allmänhet och EG- domstolens nyss nämnda dom i synnerhet får anses ge ytterligare stöd för ståndpunkten att en enskild i ett fall som det föreliggande - under återopande av Europakonventionen såsom denna har genomförts i svensk rätt - bör kunna tillerkännas ekonomisk och ideell gottgörelse direkt av svenska domstolar. Med hänsyn härtill och till vad som ovan anförts måste den svenska genomförandelagen anses föra med sig denna konsekvens.

Europadomstolen har i flera fall, i vilka den inte funnit utrett att det förelegat ett orsakssamband mellan en konventionskränkning och en ekonomisk skada, tillerkänt den skadelidande ekonomisk gottgörelse. Ersättningen har i dessa fall haft karaktär av kompensation för den skadelidandes förlorade möjligheter - "loss of opportunities". (Se Crafoord, Europarättslig tidskrift 2001, s. 539 med hänvisning till Europadomstolens dom den 2 juni 1986 i målet Bönisch mot Österrike, para. 11-13; jfr även Europadomstolens domar den 5 oktober 1988 i målet Weeks mot Storbritannien, para. 13, och den 28 oktober 1999 i målet Zielinski o.a. mot Frankrike, para. 79). Det bör samtidigt framhållas att Europadomstolen i ett stort antal av de fall där den funnit att kravet på en rättegång inom skälig tid har åsidosatts inte tillerkänt den kränkte ersättning för ekonomisk skada med hänvisning till att det inte visats föreligga något orsakssamband mellan kränkningen och skadan (se t.ex. Crafoord, a.a., s. 536, och Harris/ O'Boyle/Warbrick, a.a., s. 686).

Trots detta måste det betraktas som en naturlig utgångspunkt att ta stor hänsyn till Europadomstolens praxis när en skadeståndstalan av förevarande slag prövas på nationell nivå. Ett annat förhållningssätt skulle kunna medföra att den enskilde missgynnas i förhållande till om talan hade väckts vid Europadomstolen, vilket inte framstår som rimligt.

Mot den tecknade bakgrunden finns det fog för att lindra den enskildes beviskrav i denna typ av mål. Åtminstone i flertalet fall bör en konstaterad ekonomisk skada ersättas till den del det framstår som mera sannolikt att konventionskränkningen bidragit till att orsaka denna än att så inte varit fallet. Detta kan också uttryckas så att om övervägande skäl talar för att konventionskränkningen utgjort en

nödvändig - om än inte nödvändigtvis enda eller tillräcklig - förutsättning för en konstaterad ekonomisk skada uppkomst så skall skadan ersättas. Även i vissa andra situationer, t.ex. då det inte kan slås fast att den kränkte drabbats av en ekonomisk skada, kan det komma i fråga att döma ut skadestånd. Så kan vara fallet om det står klart att den alltför utdragna tidsåtgången fört med sig att den kränkte förlorat beaktansvärda möjligheter och det kan antas att detta bidragit till att orsaka en ekonomisk skada för honom eller henne.

För att ersättning skall utgå krävs emellertid härutöver att dröjsmålet beror på fel eller försummelse vid myndighetsutövning. För att detta skall anses vara fallet krävs inte att dröjsmålet i sin helhet beror på viss tjänsteman, utan staten kan också bli ansvarig när detta uppkommit till följd av ett antal mindre förbiseenden hos flera tjänstemän.

Ersättning för ideell skada

Ersättning för ideell skada utan samband med person- eller sakskada kan utgå med stöd av 2 kap. 3 § skadeståndslagen respektive 1 kap. 3 § skadeståndslagen i dess lydelse före den 1 januari 2002 endast när den skadelidande har utsatts för brott mot sin person, frihet, frid eller ära. **Tjänstefel kan i och för sig under vissa begränsade omständigheter anses utgöra sådant brott, om det framstår som en allvarlig kränkning av en viss person (jfr Bengtsson-Strömbäck, a.a., s. 59 och 101).**

Traditionellt har svensk rätt intagit en restriktiv attityd till möjligheten att utdöma ett rent ideellt skadestånd på grund av gärningar som innefattat en kränkning av någon annans rättigheter eller intressen. Det har brukat anses att detta fordrar särskilt lagstöd. Denna princip återgår dock inte i sig på någon uttrycklig lagregel (jfr Hellner- Johansson, a.a., s. 371 ff. och 472).

När det gäller kränkningar av rätten enligt artikel 6.1 till prövning inom skäligen tid får, mot bakgrund av den praxis som Europadomstolen etablerat genom domen i målet Kudla mot Polen och den skyldighet att vid påföljdsbestämningen beakta denna typ av kränkningar som kommit till uttryck i NJA 2003 s. 414, övervägande skäl anses tala för att ideellt skadestånd skall kunna dömas ut även av svensk domstol. Det måste betraktas som en naturlig utgångspunkt att vid prövningen av anspråk på sådant skadestånd ta hänsyn till Europadomstolens praxis, låt vara att det inte finns någon på konventionen grundad skyldighet att exakt följa denna. Med denna utgångspunkt bör ersättning för ideell skada tillerkännas P.L., trots att han även erhåller ersättning för inkomstförlust.

I förevarande fall saknas anledning att frånga domstolarnas bedömning att P.L. bör ha ersättning för ideell skada med 100 000 kr.

<https://lagen.nu/dom/nja/2005s462>